

Kolendo Jerzy, *Katolicyzm a epigrafika łacińska w Bułgarii w XIX wieku. Uwagi na marginesie kilku inskrypcji z miejscowości Lážane (dzis. Malčika)*, „Balcanica Posnaniensia. Acta et Studia” 1995, t. 7, s. 333–342.

<https://doi.org/10.14746/bp.1995.7.26>

<https://pressto.amu.edu.pl/index.php/bp/article/view/54222>

Instytucją przechowującą materiały źródłowe jest Biblioteka Collegium Historicum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

<http://bch.amu.edu.pl>

Zadanie zostało zrealizowane w ramach konkursu „Społeczna odpowiedzialność nauki II – Wsparcie dla bibliotek naukowych”. Projekt zatytułowany „Digitalizacja archiwalnych wydań czasopism naukowych zgromadzonych przez Bibliotekę Coll. Historicum UAM”. Projekt dofinansowany ze środków budżetu państwa, przyznanych przez Ministra Nauki w ramach Programu Społeczna odpowiedzialność nauki II. Wsparcie dla bibliotek naukowych (umowa nr BIBL/SP/0092/2024/02 z dnia 05.12.2024). Całkowita wartość projektu: 247 236,00 zł. Kwota dofinansowania: 220 836,00 zł.

The institution storing the source materials is the Library of the Collegium Historicum of the Adam Mickiewicz University in Poznań.

<http://bch.amu.edu.pl>

The task was carried out within the framework of the competition “Social Responsibility of Science II – Support for Scientific Libraries”. The project entitled “Digitization of archival editions of scientific journals collected by the Library of the Coll. Historicum of Adam Mickiewicz University”. The project was co-financed from state budget funds granted by the Minister of Science within the framework of the Programme Social Responsibility of Science II. Support for Scientific Libraries (agreement no. BIBL/SP/0092/2024/02 of 05.12.2024). Total value of the project: PLN 247,236.00. Amount of co-financing: PLN 220,836.00.

UNIwersytet
IM. ADAMA MICKIEWICZA
W POZNANIU

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Społeczna
Odpowiedzialność
Nauki II

KATOLICYZM A EPIGRAFIKA ŁACIŃSKA
W BULGARII W XIX WIEKU.
UWAGI NA MARGINESIE KILKU INSKRYPCJI
Z MIEJSCOWOŚCI LĄŻANE (DZIS. MAŁČIKA)

JERZY KOLENDO

ABSTRACT. Kolendo Jerzy, *Katolicyzm a epigrafika łacińska w Bułgarii w XIX wieku. Uwagi na marginesie kilku inskrypcji z miejscowości Lążane (dzis. Małčika)* (Catholicism and Latin epigraphy in the 19th century on the margin of several inscriptions from Lążane (nowadays Małčika). *Balcanica Posnaniensia. Acta et studia*, VII, Adam Mickiewicz University Press, Poznań 1995, pp. 333-341. ISBN 83-232-0617-1. ISSN 0239-4278. Polish text with a summary in English.

In this article are contained considerations on the relation of Italian priests in Bulgaria in the 19th century to Latin inscriptions. The texts inserted on the wall of a church at Lążane (nowadays Małčika) were supposed to symbolize the permanence of Latin tradition in Bulgaria. The heir of this tradition was the Catholic Church.

Jerzy Kolendo, Uniwersytet Warszawski, Instytut Archeologii (Warsaw University, Institute of Archaeology), ul. Krakowskie Przedmieście 1, 00-047 Warszawa, Poland.

Zainteresowania epigrafiką nie wynikały wyłącznie z fascynacji zabytkami antycznymi oraz przekonania, że napisy starożytne są bardzo cennym źródłem do poznania życia Greków i Rzymian¹. W niektórych wypadkach odkrywane inskrypcje antyczne nabierały pewnego znaczenia symbolicznego, stając się ważnym niekiedy argumentem w różnych dyskusjach ideologicznych i politycznych.

Znane jest na przykład zainteresowanie inskrypcjami, jak też różnego rodzaju zabytkami archeologicznymi, na terenie Algierii i Tunezji po zdobyciu tych krajów przez Francuzów. Ślady pobytu Rzymian, widoczne między innymi w pozostawionych przez nich inskrypcjach, miały przekonać kolonistów francuskich, że możliwe jest trwałe opanowanie tych ziem. Jednocześnie

¹ Ogromna ilość materiałów dotyczących historii epigrafiki znajduje się we wstępach do poszczególnych tomów *Corpus Inscriptionum Latinarum*. Krótki przegląd problematyki – J. E. Sandys, *Latin Epigraphy*, Cambridge 1927, s. 20-33.

historia Afryki Północnej odczytywana z napisów antycznych stanowić miała ową *magistra vitae*, uczącą jak należy utrzymywać panowanie w podbitym kraju i jak należy go zagospodarować.

Instruktywnego przykładu zainteresowań zabytkami epigraficznymi pod wpływem czynników ideologicznych dostarczyć może również historia kilku inskrypcji z terenu północnej Bułgarii². W tym wypadku przyczyną zainteresowania napisami było szukanie tradycji łacińskich przez Kościół katolicki w tym kraju, konkretnie zaś przez księży włoskich należących do Zgromadzenia Pasjonistów, którzy w XIX w. prowadzili tam działalność duszpasterską i misyjną.

Na ten ciekawy aspekt dziejów epigrafiki łacińskiej rzuciły pośrednio pewne światło badania B. Gerowa nad inskrypcjami mówiącymi o rzymskim systemie celnym na obszarach naddunajskich³. Badaczowi bułgarskiemu udało się w sposób przekonywający wyjaśnić zagadkowy fakt, iż kilka inskrypcji związanych z funkcjonowaniem nadgranicznych stacji celnych leżących nad Dunajem zostało znalezionych w głębi dzisiejszej Bułgarii, w pewnej odległości od granic Imperium. Wysuwane poprzednio w literaturze sugestie, że napisy te świadczą o istnieniu w miejscu ich znalezienia stacji celnych leżących wewnątrz łądu⁴, są raczej bezpodstawne w świetle naszej znajomości rzymskiego systemu pobierania cel i myt⁵.

Według B. Gerowa⁶ pewne inskrypcje, których miejsce znalezienia sprawiało badaczom tyle kłopotu, należą do kategorii kamieni wędrujących (*pierres errantes*). Nie wchodziły tu jednak w grę czynniki natury ekonomicznej, a mianowicie wykorzystywanie inskrypcji antycznych jako dobrego materiału budowlanego⁷. Dwie inskrypcje łacińskie wmurowane w ścianę kościoła rzymskokatolickiego w miejscowości Malčika, okręg Pleven (dawna nazwa

² O historii epigrafiki w Bułgarii patrz: V. Beševliev, *Die Epigraphik in Bulgarien*, w: *Antike und Mittelalter in Bulgarien*, Berlin 1960, s. 129-145; idem, *Bulgarien und Corpus inscriptionum Latinarum III*, *Das Altertum XI*, 1965, s. 181-186. Por. też J. Kolendo, *Découvertes d'inscriptions grecques pendant la guerre russo-turque, 1828-1829*, *Archeologia XVIII*, 1967 (1968), s. 51-54; idem, *Historia odkryć i publikacji inskrypcji z Novae*, *Novaensia I*, 1987, s. 37-51.

³ B. Gerov, *Zur epigraphischen Dokumentation des publicum portorii Illyrici et ripae Thraciae*, *Epigraphica XLII*, 1980, s. 119-130, zwłaszcza s. 121-124.

⁴ S. J. De Laet, *Portorium. Etude sur l'organisation douanière chez les Romains, surtout à l'époque du Haut-Empire*, Brugge 1949, s. 222-230. Por. też A. von Domaszewski, *Die Grenzen von Moesia Superior und der illyrische Grenzzoll*, *Archaeologisch-Epigraphische Mittheilungen XIII*, 1890, s. 129-154. Najnowsze opracowanie problematyki systemu celnego nad Dunajem – P. Ørsted, *Roman Imperial Economy and Romanisation*, Copenhagen 1985, s. 251-347. O inskrypcjach „wędrujących” patrz s. 272.

⁵ Szczególne znaczenie ma tu artykuł D. Van Berchem, *Du portage au péage. Le rôle des cols transalpins dans l'histoire du Valais celtique*, w: *Les routes et l'histoire*, Genève 1982, s. 67-78 (artykuł z 1956 r.).

⁶ Gerov, o.c., s. 121-124.

⁷ Por. niżej, uwagi o inskrypcjach z Nikopolu nad Dunajem, przyp. 29 i 30.

L'žane (Lážane)), zostały przeniesione przez biskupa Angelo Parsi z Nikopolu nad Dunajem. Miało to pokazać dawną przynależność tych terenów do świata kultury łacińskiej⁸.

Ta ciekawa uwaga B. Gerowa, rzucona na marginesie pewnych rozważań źródłoznawczych, zasługuje na szczegółowe omówienie. Wymagać to będzie prezentacji inskrypcji z Malčika – L'žane, miejscowości, która dostarczyła kilku dużych i efektownych napisów łacińskich, chociaż nie znajdowały się tu „ruiny antyczne”⁹.

Pierwszy tekst z L'žane¹⁰

(znajdujący się na ołtarzu wysokości 1,50 m)

Numini Augustor(um)
et genio p(ublici) p(ortorii) Hermes
Iuliorum Ianu-
ari Capitonis
Epaphrodit
conductorum
p(ublici) p(ortorii) Illyrici et
ripae Thraciae
ser(vus) vil(icus) posuit

Drugi tekst z L'žane¹¹

(znajdujący się na ołtarzu wysokości 1,53 m)

I(ovi) O(ptimo) M(aximo)
et num(ini) Aug(usti)
n(ostri) et p(ublici) p(ortorii), proc(uratore)

⁸ Gerov, o.c., s. 12 n., 124.

⁹ Ślady osadnictwa antycznego znane są z miejscowości Kamen Dol, 5 km na południe od Malčika-L'žane. Por. D. Mitova-Džonova, *Archeologičeski pametnici v plevenski okr'g*, Sofija 1979, s. 50, nr 271 i ryc. 60. L'žane, obecnie Malčika, nie może być mylona z trzema innymi miejscowościami noszącymi taką samą nazwę, które dostarczyły materiałów archeologicznych z różnych epok. Por. S. Georgieva, V. Velkov, *Bibliografija na b'lgarskata arheologija (1879-1966)*, Sofija 1974, s. 453.

¹⁰ CIL III 751 = 7434. Por. p. 992 i 12345; ILS 1855 (błędna proveniencja – *Nicopolis ad Istrum*); Domaszewski, o.c., s. 134, przyp. 27; V. Dobruski, *Materiali po arheologija na B'lgarija*, SbNUNK XVIII, 1901, s. 753 n., nr 51, il. 41; B. Gerov, *Romanizn't mežu Dunava i Balkana ot Hadrian do Konstantin Veliki*, GSU-FF XLVII, 1950/51-1951/52, s. 380, nr 420; V. Velkov, *Die Sklaverei in Nordbulgarien in der römischen Kaiserzeit*, w: *Acta Antiqua Philippopolitana. Studia Historica et Philologica*, Serdicae 1963, s. 42, nr 40; Gerov, *Inscriptiones Latinae in Bulgaria repertae*, Serdicae 1989 (= I. Lat. Bulg.), s. 205, nr 442, tab. LXXXIV. Inskrypcja znajduje się w muzeum w Sofii. Hermes wystawiający tę dedykację znany jest jeszcze z inskrypcji z Almus (Lom) nad Dunajem – CIL III 6124 i p. 1338; Gerov, *Romanizm't*, s. 369, nr 205; Velkov, o.c., s. 43, nr 42.

¹¹ CIL III 752 = 7435. Cf. 12345; ILS 1856; Domaszewski, o.c., s. 134, przyp. 27; Gerov, *Romanizm't*, s. 380, nr 421; Velkov, o.c., s. 43, nr 41; Gerov, I. Lat. Bulg., s. 204 n., nr 441, tab. LXXXIV. Inskrypcja znajduje się w muzeum w Sofii.

Aviano Bel-
lico, Maceio
Caes(aris) n(ostri) ser(vus)
vilicus vec-
tigal(is) Illyri-
ci, idib(us) sept(embris)
Mamert(ino) et
Rufo co(n)s(ulibus) = 13 września 182 r.

Teksty te były po raz pierwszy wydane w roku 1859 przez wybitnego epigrafika niemieckiego W. Henzena na podstawie kopii, którą sporządził J. Kukuljevič z Zagrzebia¹². Następnie widział je i odpisał w 1871 r. znany badacz i podróżnik węgierski F. Kanitz¹³ w pracy o Bułgarii, która ma ogromne znaczenie w badaniach nad historią, etnografią i archeologią tego kraju¹⁴. Według niego inskrypcje te zostały przeniesione przed laty z Nikopolu przez biskupa Angelo Parsi.

Informacje Kanitza o tych dwóch napisach znajdują się w rozdziale mówiącym o jego podróży przez tereny zamieszkane przez katolików bułgarskich, tzw. Paulikenów, w dolinie rzeki Os'm (Osām), na południe od Svištowa¹⁵. Były to niejako wyspy katolicyzmu istniejące w kilku wsiach, wśród ludności prawosławnej, gdy cały kraj znajdował się pod panowaniem tureckim. Katolicyzm w północnej Bułgarii¹⁶ wiązał się z działalnością misyjną na tych terenach, która rozpoczęła się w XVII w. Prowadzili ją od końca XVIII w. zakonnicy włoscy ze Zgromadzenia Pasjonistów. Ci księża włoscy interesowali się zabytkami antycznymi na terenach Bułgarii, na których działali. Świadczy o tym fakt zbierania takich zabytków w budynkach ich

¹² Annali dell' Instituto di Corrispondenza Archeologica, 1859, s. 109 n. Por. CIL III 751, 752.

¹³ F. Kanitz, *Donau-Bulgarien und der Balkan. Historisch-geographisch-ethnographische Reisestudien aus den Jahren 1860-1879*, wyd. 2, II, Leipzig 1880, s. 72. Opisując plebanię w L'żane Kanitz stwierdza: Unter den classischen Denkmälen, welchen das Pfarrhaus ein schützendes Dach geboten, vielleicht um ein legaleres Anrecht auf den einst „lateinischen“ Boden erheben zu können, sah ich nur werthlose, von Butvo [= Butovo] herrührende architektonische Fragmente, dann zwei durch den Bischof Angelo Parsi vor Jahren von Nikopoli dahin gebrachte, historisch interessante Inschriftsteine, die publizirt wurden, ohne daß man seltsamerweise in gelehrten Kreisen ihrer Bewahrungsort kannte. Sie bilden die Eingangspylone einer die Kirche umschliessenden niederen Mauer und sind so vor weiterer Verschleppung gesichert. Sie erschienen im Mommsen'schen Corpus III. 1, N° 751, 752 und meine genommenen Copien ebendasselbst auch S. 992, unter „Moesia inferior“ ad N° 751, 752.

¹⁴ O F. Kanitzu patrz G. Feher, *Feliks Kanic, život, p'tyvanija i naučno delo*, Sofija 1936.

¹⁵ Kanitz, o.c., II, s. 36-74; rozdział II: Durch den Passionisten-Sprengel von Nicopoli.

¹⁶ A. Teodorov, *B'lgarskite katolici v Svištovsko i r'hnata čerkovna borba*, Letopis na B'lgarskoto knižovo družestvo v Sofija II 1902, s. 99-207; N. I. Milev, *Katoliška propaganda v B'lgarija prez XVII vek*, Sofija 1914; Kiril, patriarh b'lgarski, *Katoličeskata propaganda sred b'lgarite prez vtoro polovina na XIX vek, I (1859-1865)*, Sofija 1962, s. 33 n., 247 n., 325 n. i passim.

misji. F. Kanitz widział zabytki antyczne na plebanii w Belene¹⁷. Podobnie w L'żane¹⁸ znajdowały się na plebanii fragmenty architektoniczne z Butowa (antyczne *Emporium Piretensium*¹⁹) oraz dwie cytowane powyżej inskrypcje.

Informacje o tych zabytkach w pracy F. Kanitza dowodzą, że księża włoscy zdawali sobie sprawę z ich wartości jako świadectw „łacińskiej” przeszłości tych ziem. Na ten aspekt działalności pasjonistów zwraca również uwagę sam F. Kanitz²⁰. Celowo więc chyba biskup Nikopołu Angelo Parsi (1847-1863)²¹, który wybudował w 1851 r. nowy, duży kościół w L'żane²², polecił przenieść tam dwie duże inskrypcje łacińskie²³ o efektownym literactwie. Mimo swego charakteru „pogańskiego” symbolizowały one trwałość tradycji łacińskich w Bułgarii, których dziedzicem miał być właśnie Kościół katolicki. Greka zaś na tym terenie była językiem Kościoła prawosławnego.

Przeprowadzona powyżej analiza stanowić może nie tylko drobny przyczynek do dziejów epigrafiki łacińskiej w Bułgarii. Wznacnia ona w sposób zasadniczy przekaz F. Kanitza o przeniesieniu dwóch inskrypcji z Nikopołu do L'żane. „Przed laty”, kiedy miało to nastąpić – to najwyżej 20 lat²⁴. Nie ma więc podstaw do powątpiewania w dokładność tej tradycji zwłaszcza w sytuacji, gdy przywiązywano dużą wagę do tych zabytków. Trzeba też pamiętać, że F. Kanitz interesował się bardzo środowiskiem katolików bułgarskich.

W tej sytuacji należy raczej odrzucić sugestię K. Škorpila²⁵, zacytowaną w CIL-u, że inskrypcje te pochodzą z Butowa. Musimy bowiem dokonać

¹⁷ Kanitz, o.c., II, s. 47: viele Marmor-Säulenschäfte, Basen, verwoschte Votivsteine. Zabytki obecnie zaginione.

¹⁸ Kanitz, o.c., s. 72. Tekst cytowany w przyp. 13.

¹⁹ T. Zawadzki, *Emporium Piretensium. Contribution à la géographie historique des provinces de Thrace et de Mésie Inférieure*, BCH LXXXVIII, 1964, s. 531-538. Por. B. Gerov, *Zur Lesung und Deutung einiger lateinischer Inschriften aus Bulgarien*, GSU-FZF LXIII 2, 1969, s. 17-22 (= *Beiträge zur Geschichte der römischen Provinzen Moesien und Thracien. Gesammelte Aufsätze*, Amsterdam 1980, s. 203-208); B. Sultov, *Ceramic production on the territory of Nicopolis ad Istrum (II-nd-IV-th Century)*, w: *Terra Antiqua Balcanica*, I, GSU-IF LXXVI 2, 1985, s. 26.

²⁰ Kanitz, o.c., II, s. 72. Tekst cytowany w przyp. 13.

²¹ P. F. Gams, *Series episcoporum ecclesiae catholicae*, (wyd. II), Leipzig 1931, s. 411.

²² Data budowy na podstawie tablicy erekcyjnej znajdującej się nad wejściem do kościoła św. Anny w L'żane. Kościół był wystawiony *par Angelum comitem de Parsi episcopum Nicopolitenum administratorem utriusque Valachiae*. Autopsja 15 IX 1985. Chciałbym podziękować Pani prof. L. Press oraz kolegom z Ekspedycji Archeologicznej w Novae za pomoc w pracy nad inskrypcjami z L'żane.

²³ Obecnie inskrypcje te znajdują się w Muzeum Archeologicznym w Sofii. Por. Dobruski, o.c., s. 754.

²⁴ Kanitz był w L'żane w 1871 r. Por. Kanitz, o.c., II, s. 40. Warto zwrócić uwagę, że Kanitz wykorzystał kronikę (*Diarium*) parafii w L'żane za lata 1745-1871. Może więc z tego źródła pochodziła wiadomość o przeniesieniu dwóch inskrypcji z Nikopołu nad Dunajem.

²⁵ W CIL III 12345. Kamienie miały być znalezione między Butovo a Nedan. O tych ruinach patrz K. Škorpil, *Nekotoryja iz dorog vostočnoj Bolgarii*, w: *Materiali dlja bolgarskih drevnostej. Aboba-Pliska*, IRAIK X, 1905, s. 478 n. Por. też przyp. 19.

wyboru między wcześniejszą i dobrze udokumentowaną tezą F. Kanitza a znacznie późniejszą, bo pochodzącą z końca XIX w., informacją K. Škorpila²⁶. Zważywszy, że inskrypcje te prawdopodobnie już od 1851 r., a na pewno przed 1859 r. znalazły się w L'žane²⁷, wersja F. Kanitza z 1871 r. wydaje się bardziej prawdopodobna.

Podobnie też dość krytycznie chyba należy ustosunkować się do stwierdzenia V. Dobruskiego z roku 1901²⁸, według którego inskrypcje te pochodzą z Belene nad Dunajem (antyczne *Dimum*). Jest to tylko hipoteza, bardzo zresztą prawdopodobna, zwłaszcza gdy będzie się pamiętać, że Belene była również wioską katolicką. Poza tym, jak na to zwrócił uwagę B. Gerov²⁹, Nikopol nad Dunajem nie był prawdopodobnie tym miejscem, gdzie w starożytności wystawiono te dwie inskrypcje. Zabytki antyczne z tego dużego miasta średniowiecznego i nowożytnego zostały przeniesione – jako materiał budowlany – z różnych miejscowości nad Dunajem³⁰. Według B. Gerowa dwie analizowane tu inskrypcje pochodzą z Oescus³¹, dużego ośrodka, za czym przemawiałoby staranne liternictwo. Nie można wykluczyć jednak, moim zdaniem, przeniesienia tych tekstów z innych centrów leżących nad Dunajem, np. z *Dimum* (Belene).

Skomplikowanie też przedstawiają się losy innej inskrypcji łacińskiej, która przez pewien czas znajdowała się najprawdopodobniej w L'žane³². Chodzi tu o napis na bazie posągu, który opublikowali w 1928 r. A. Salač i K. Škorpil³³. Oto – według pierwszej publikacji – tekst tego napisu, z którego zachowała się tylko dolna część:

[– – –] equitat[ae, scri-]
[b]a tribunicius, [ap-]
paritor imp(eratoris) Cae[s(aris)]
[T(itus)] Ael(ius) Hadr(iani) Anton[i-]
ni Aug(usti) Pii p(atris) p(atriciae), cond(uctor)
<p(ublici) p(ortorii)> [I]llyr(ici) utriusq(ue) et
riparae Thracicae
ex v(oto) (posuit).

²⁶ K. Škorpil (1859-1944) rozpoczął działalność w Bułgarii w 1884 r. Por. A. Salač, *In memoriam Caroli Škorpil*, Hlídka archeologická XIII, Listy Filologické LXX 1946, s. 225-229; *Izsledovanija v pamet na Karel Škorpil*, Sofija 1961, s. 5-71 – szereg artykułów poświęconych Škorpilowi; s. 73-84 – jego bibliografia; s. 84 n. – zestawienie literatury o K. Škorpilu.

²⁷ Wg publikacji z tego roku (por. przyp. 12) inskrypcje znajdowały się w L'žane. Por. też CIL III 751, 752.

²⁸ Dobruski, o.c., s. 714 (= AE 1902, 122). Por. De Laet, o.c., s. 200, przyp. 1.

²⁹ Gerov, *Zur epigraphischen Dokumentation*, s. 122.

³⁰ Ibidem, s. 122; Mitova-Džonova, o.c., s. 51 n., nr 298 i cytowana tam literatura.

³¹ Gerov, *Zur epigraphischen Dokumentation*, s. 122.

³² Na tekst ten zwrócił również uwagę Gerov, o.c., s. 124.

³³ A. Salač, K. Škorpil, *Několik archeologických památek z východního Bulharska*, Rozprawy České Akademie Věd a Umění, Třída I, Číslo 74, 1928, s. 65-68 i 78, nr 28; AE 1928, 153.

Odkrycie w Capidava, na terenie dzisiejszej Dobrudży, zachowanego prawie w całości tekstu paralelnego³⁴ pozwoliło uzupełnić początek tej inskrypcji w sposób następujący:

[T(itus) Iul(ius) T(iti) f(ilius) Fab(ia tribu) Saturninus praef(ectus) vehicul(orum), trib(unus) mil(itum) leg(ionis) I Ital(icae), praef(ectus) coh(ortis) I Claudia]e equitatae — — —

Mamy tu do czynienia z inskrypcją zawierającą *cursus honorum* dzierżawcy ceł w okręgu *Illyrici utriusque et ripae Thracicae* (sic!), który przechodził poszczególne szczeble kariery wojskowej i urzędniczej aż do bardzo ważnej funkcji *praefectus vehiculorum*³⁵.

Omawiana tu inskrypcja znajdowała się w kościele we wsi Letnica. Według jednej wersji miała ona pochodzić z ruin *Nicopolis ad Haemum*, według innej „z ruin dużej budowli zwanej Monastyr we wsi L'żane”³⁶. Powołując się na historię dwóch omówionych powyżej inskrypcji, które biskup A. Parsi przeniósł z Nikopolu do L'żane, A. Salač wysuwa przypuszczenie, że podobny był los również i tego napisu. Mógł być on przeniesiony z *Nicopolis ad Istrum* (dzis. wieś Nikiup) do L'żane na polecenie biskupa A. Parsi. Dopiero później inskrypcja mogła trafić do Letnicy.

Hipoteza o przeniesieniu inskrypcji wydaje się bardzo prawdopodobna. Czy jednak inskrypcja ta pochodziła w rzeczywistości z *Nicopolis ad Istrum*, jak to się powszechnie przyjmuje? Nie można wykluczyć pomieszanania nazwy miasta założonego przez Trajana oraz Nikopolu nad Dunajem. Za pochodzeniem inskrypcji z nowożytnego miasta nad Dunajem przemawia analogia dwóch napisów, które biskup Nikopolu Angelo Parsi przeniósł do L'żane. Również sam tekst inskrypcji wystawionej przez człowieka, który był dzierżawcą ceł w okręgu celnym *Illyrici utriusque et Thraciae* tłumaczy się lepiej, gdy przyjmiemy hipotezę, iż napis pochodzi z jakiegoś ośrodka nad Dunajem³⁷.

W L'żane znajdowała się też bardzo istotna, duża inskrypcja z roku 227, zawierająca spis imion członków kolegium *Bacchi vernaculorum*³⁸. Tak lokalizuje ten napis, na podstawie informacji F. Kanitza, pierwsza jego publikacja w CIL, którą dał Th. Mommsen³⁹. W wydanym w 1889 r. pierwszym

³⁴ G. Florescu, *Fouilles et recherches archéologiques à Calachioi (Capidava) de 1924 à 1926*, Dacia III/IV, 1927-32, s. 505; AE 1934, 107; *Inscriptiile din Scythia Minor*, V, ed. E. Doruțiu-Boilă, București 1980, s. 34-36, nr 10. Por. H. Nesselhauf, *Publicum portorii Illyrici utriusque et ripae Thraciae*, Epigraphica I, 1939, s. 331-338; Ørsted, o.c., s. 272, 313.

³⁵ Szczegółowe omówienie tego *cursus honorum* – H. G. Pflaum, *Les carrières procuratoriennes équestres sous le Haut-Empire romain*, I, Paris 1960, s. 435-440, nr 174.

³⁶ Salač, Škorpil, o.c., s. 68.

³⁷ De Laet (o.c., s. 228) sądził, że w Letnica znajdowała się stacja celna pobierająca opłaty za przejście przez rzekę Asamus (Os”m).

³⁸ CIL III 6150 = 7437 = 12346; Gerov, *Romanizm”t*, s. 378 n., nr 397; Gerov, I. Lat. Bulg., s. 201-203, nr 438, tab. LXXXII i n. Por. Zawadzki, o.c., s. 532 n., przyp. 3.

³⁹ CIL III 6150. Fascykuł zawierający tę inskrypcję został opublikowany w r. 1873.

fascykule pierwszego suplementu do III t. CIL, gdzie inskrypcje z Mezji Dolnej przygotował do druku A. von Domaszewski, wysunięte jest przypuszczenie, że napis *Bacchi vernaculorum*, podobnie jak dwa wyżej omawiane teksty, został przeniesiony z Nikopolu nad Dunajem⁴⁰. Z kolei w drugim suplementie III t. CIL opublikowanym w 1902 r. znajduje się informacja K. Škorpila⁴¹, że tekst ten, podobnie jak poprzednio omawiane inskrypcje, został znaleziony między Nedan a Butovo, czyli w *Emporium Piretensium*.

Jak się ustosunkować do takiej rozbieżności opinii? Należy stwierdzić, że teza, według której inskrypcja *Bacchi vernaculorum* pochodzi z Nikopolu nad Dunajem, jest tylko przypuszczeniem A. von Domaszewskiego. F. Kanitz podał wyłącznie informację, że napis znajdował się w L'žane. Z kolei K. Škorpil mógł zdobyć wiadomość o pochodzeniu tego dużego tekstu z Butowa i rozciągnąć ją na dwie inne inskrypcje z L'žane. W przeciwieństwie do omawianych wyżej tekstów nie musimy wybierać między wcześniejszą informacją F. Kanitza i późniejszą K. Škorpila, gdyż mamy tylko jeden przekaz tego ostatniego badacza dotyczący miejsca znalezienia napisu.

Za przyjęciem tezy, iż inskrypcja *Bacchi vernaculorum* może pochodzić z Butowa przemawia fakt, że z tej miejscowości, która była od początku XIX w. wsią katolicką⁴², przewieziono kilka zabytków przechowywanych na plebanii w L'žane⁴³. Wreszcie pewne elementy treści tego napisu można lepiej wyjaśnić przyjmując, że pochodzi ona z Butowa = *Emporium Piretensium*, ośrodka, który do początku panowania cesarza Septimiusza Sewera znajdował się na terenie greckojęzycznej prowincji Tracji⁴⁴. W napisie *Bacchi vernaculorum* występuje funkcja *buleuta*⁴⁵ poświadczona też w innym jeszcze tekście z *Emporium Piretensium*⁴⁶. *Valerianus Secundinus sac(erdos) empori(i) Piretensium* znany jest zarówno z inskrypcji *Bacchi vernaculorum*, jak też z napisu znalezionego w Slomer, miejscowości położonej ok. 10 km na północny wschód od Butowa⁴⁷. Wszystkie te argumenty pozwalają stwierdzić,

⁴⁰ CIL III 7437 etiam hic lapis in ripa Danuvii ad Nicopolin videtur effossus esse et inde fortasse cum duobus aliis n. 7434 et 7435 Lazinen advectus. Ibi ad ecclesiam vidimus KANITZ EGO (= A. von Domaszewski).

⁴¹ CIL III 12346: Inter Nedan et Butovo rep. C. ŠKORPIL. Por. CIL III 12345.

⁴² Teodorov, o.c., s. 138, przyp. 3.

⁴³ Kanitz, o.c., II, s. 72 (por. przyp. 13).

⁴⁴ Terytorium *Nicopolis ad Istrum* zostało oddzielone od prowincji Tracji i przyłączone do Dolnej Mezji między 187 r. a początkiem panowania Septimiusza Sewera. Por. B. Gerov, *Die Grenzen der römischen Provinz Thracia bis zur Gründung des Aurelianischen Dakien*, ANRW II 7, 1980, s. 223 n. D. Boteva, *Moesia Inferior and Thracia: pro and contra Septimius Severus*, w: *Limes a cura di G. Susini*, Bologna 1994, s. 15-19.

⁴⁵ CIL III 7437, II. 4, 7, 8(?), 16.

⁴⁶ CIL III 12410: [P]ompe(ius) Magnus bul(euta). Por. Zawadzki, o.c., s. 537, przyp. 2.

⁴⁷ B. Sultov, *Prinos k'm epigrafikata na dolna Mizija*, w: *Izsledovanja v pamet na Karel Škorpil*, Sofija 1961, s. 242 n., nr 2. Poprawną interpretację tego tekstu dał Zawadzki, o.c., s. 531-538; Gerov, I. Lat. Bulg., s. 206, nr 443, tab. LXXXV.

że inskrypcja zawierająca listę *Bacchi vernaculorum* pochodziła z Butowa, dużego centrum produkcji ceramicznej.

Powyżej przeprowadzona analiza danych dotyczących miejsca znalezienia oraz późniejszych losów czterech inskrypcji może być przykładem konieczności badań nad historią epigrafiki. Studia nad zainteresowaniami inskrypcjami łacińskimi w środowisku księży włoskich prowadzących pracę duszpasterską w Bułgarii⁴⁸ okazały się kluczem do wyjaśnienia bardzo skomplikowanej historii czterech napisów, które przez pewien okres znajdowały się w L'żane. Nie pochodzą one z tej miejscowości, lecz z innych centrów antycznych. Mamy więc tu do czynienia z *pierres errantes*, które wędrowały pomiędzy miejscowościami zamieszkanymi w XIX w. przez ludność katolicką, takimi jak Butovo (starożytne *Emporium Piretensium*), Belene (starożytne *Dimum*), Nikopol nad Dunajem czy wreszcie L'żane (dzis. Malčika).

CATHOLICISM AND LATIN EPIGRAPHY IN THE 19TH CENTURY ON THE MARGIN OF SEVERAL INSCRIPTIONS FROM LĀŽANE (NOWADAYS MALČIKA)

Summary

Referring to some remarks of B. Gerov, the author draws our attention to the interest in Latin inscriptions in the milieu of Italian priests from the Passionist congregation who conducted missionary activities in northern Bulgaria in the 19th century. A well-known Hungarian traveller F. Kanitz tells about these interests in his work *Donau-Bulgarien und der Balkan*. Latin inscriptions inserted in the wall of a church at Lāžane (today Malčika) were to symbolize the permanence of Latin traditions in Bulgaria whose heir was the Catholic Church.

A study in the field of epigraphy also contributed to explanation of a place of finding several inscriptions. According to Kanitz two inscriptions had been transferred on the order of the bishop of Nikopol on the Danube Angelo Parsi (1847-1863) just from this town to Lāžane where in 1851 a new Catholic church was built. The primary place of exhibiting these texts was not after all Nikopol, but some other centre on the Danube (probably Dimum – Belene).

An inscription from the village of Letnica was to be transferred according to one version from the village of Lāžane, according to another from Nicopolis ad Istrum (Stari Nikiup). One may suppose that initially it was found at Nikopol on the Danube and then got to Lāžane like two inscriptions moved on the order of Bishop A. Parsi.

At Lāžane there was also found an important inscription containing the names of *Bacchi vernaculorum*. It was moved from Butovo, an ancient *Emporium Piretensium*, centre of pottery manufacture.

Translated by Andrzej Pietrzak

⁴⁸ Warto przypomnieć, że biskup katolicki Sofii Piotr Bogdan w sprawozdaniu z wizytacji apostołskiej w r. 1640 podał tekst jednej inskrypcji łacińskiej z Čiprovci – CIL III 7445. *Acta Bulgariae ecclesiastica ab a. 1565 usque ad a. 1799*, w: *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, XVIII, Zagrabiae 1887, s. 91. Por. Beševliev, *Die Epigraphik*, s. 137.